

15. Рябченко О. П. Примус як ознака політичної відповідальності / О. П. Рябченко // Вісн. Нац. ун-ту внутр. справ. Спецвип. : До 10-річчя утворення Національного університету внутрішніх справ / ред. О. М. Бандурка. - Х. : НУВС, 2002. - С. 141-145.

16. Савин В. И. Ответственность государственной власти перед обществом / В. И. Савин // Государство и право. - 2000. - № 12. - С. 64-72.

17. Самуйлік М. М. Політична відповідальність: специфіка, структура, функціонування : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / М. М. Самуйлік ; Одес. держ. ун-т ім. І. І. Мечникова. - Одеса, 1997. - 24 с.

18. Социологический энциклопедический словарь / ред.-координатор - Г. В. Осипов. - М. : НОРМА (Изд. гр. НОРМА-ИНФРА-М), 2000. - 488 с.

19. Цишковский Е. А. Функции позитивной юридической ответственности в системе социального контроля / Е. А. Цишковский // Современные проблемы государства и права : сб. науч. тр. - Вып. 1. - Нижний Новгород : Изд-во Нижегород. фил. МГЭИ, 2003. - С. 101-109.

20. Шумпетер Й. А. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й. А. Шумпетер : пер. з англ. В. Ружицького та П. Тарашука. - К. : Основи, 1995. - 528 с.

Юрій Рубан,

кандидат технічних наук, депутат Київської обласної ради

Демократія як чинник політичної єдності

У статті здійснюється пошук визначення демократії, яке б спиралося на її існування у конкретній державі-нації та розкривало її здатність об'єднувати громадян у сфері політичного. Такий підхід дає змогу побачити зв'язок між поняттями "демократія", "державна", "національна ідентичність" та використати його для аналізу державних політик.

Ключові слова: демократія, держава, політична сфера, національна ідентичність.

The article proposes to develop the definition of democracy, which should be based on its existence in a specific nation-state and its ability to unite citizens in politics. This approach allows us to see the connection between the notions of democracy, state, national identity and to use it for police analysis.

Key words: democracy, state, politics, national identity.

Постановка проблеми. Демократія, як і нація чи свобода, належить до групи ключових політичних понять, яким непросто дати вичерпне визначення в категоріях політичної філософії. Накопичений емпіричний досвід змушує переосмислювати і доповнювати формулювання Фукідіда [1, с. 283] чи Г.Гегеля [2, с. 92]. На це існує низка причин, серед яких можна виділити такі, взаємно пов'язані.

По-перше, демократичні країни Європи і США у ХХ ст. демонстрували високий рівень економічного і соціального розвитку, особливо приваб-

ливий на фоні банкрутства антидемократичних колективістських утопій (класових чи расових). Така привабливість результатів породила зацікавленість у визнанні тих чи інших політичних сил і практик демократичними як засобу легітимізації влади. Таким чином широкого поширення набуло використання терміна "демократія" в ідеологічних цілях. Як відзначає А.Пшеворський, "демократія стала своєрідним олтарем, куди кожен приносить свої жертвоприношення" [3, с. 82].

По-друге, термін "демократія" і прикметники, що від нього походять, використовуються для описування різних за своєю природою соціальних процесів і явищ, наприклад таких, як боротьба за перерозподіл землі на користь корінного індіанського населення в державах Латинської Америки чи пошук нових суспільних практик поза межами традиційної ісламської парадигми в країнах Близького Сходу. Часто лідери й учасники таких процесів говорять про них як про демократичні. Проте коректніше визначати їх як процеси розвитку в напрямі рівності чи справедливості із застереженням, що демократія далеко не завжди є їх кінцевим результатом.

По-третє, демократія як механізм політики діє в конкретних державах, тобто демократія в кожній державі несе на собі відбиток поглядів конкретного суспільства, його соціокультурний досвід і практики. В одному можуть бути популярнішими ліберальні ідеї і відповідні практики, в іншому - сильніший вплив релігійних норм. Одні суспільства є консервативнішими, інші - більш сприйнятливі до політичних і соціальних інновацій.

Множинна політична практика сучасного світу ускладнила спроби дати всеохоплююче визначення демократії, яке б служило як норматив (стандарт, еталон). Крім того, практики демократії неминуче несуть у собі протиріччя між рівністю і свободою, лібералізмом і демократією, раціональністю і легітимністю, які були продемонстровані цілим рядом дослідників [4-6]. Уся складна європейська історія ХХ ст. може розглядатись як процес безупинного, тимчасового і хиткого подолання цих протиріч різними способами - від прагматичних компромісів до військових конфліктів [7].

Отже, різноманітність політичних практик, що прагнуть легітимізації як демократичні, та множинність способів розв'язання внутрішніх протиріч демократії надзвичайно ускладнюють спроби дати її завершене і достатньо інструментальне визначення.

Проте високі соціально-економічні результати ряду демократичних держав спонукають до пошуку таких визначень з метою прикладного аналізу тих чи інших політик у різних країнах. При цьому значний інтерес викликають спроби винести у визначення демократії фактори її стабільності. Адже результативність, що приваблює у розвинених демократіях, досягається саме завдяки стабільності політик, відсутності їх різких змін протягом тривалого часу. При цьому у політичній сфері зберігається заширока змагальність поглядів, зміни електоральних симпатій тощо.

Поглиблена відповідно до нових ідей і досвіду дефініція демократії відкриває ширші можливості для прикладного аналізу й прогнозу щодо стабільності чи напряму еволюції різних режимів, що претендують на статус демократичних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення ознак демократичності політичної системи та оцінки її стабільності привернула увагу багатьох дослідників, серед яких Дж.Аррігі, П.Бурдьє, І.Валлерстайн, Д.Менлі, Ш.Муфф, А.Пшеворський, Д.Роулз, Й.Хабермас, К.Шмітт, Й.Шумпетер та ін. Цій темі присвячено низку публікацій українських учених, зокрема В.Горбатенка, А.Колодій, В.Кременя, М.Михальченка, О.Романюка, В.Рибкала, Ф.Рудича.

Проте дискусія навколо цієї теми свідчить про *часткову невирішеність проблеми* через відсутність усталеного бачення демократії саме як фактора стабільності і єдності. Тому *метою* статті є розширення визначення демократії, яке б розкривало її здатність забезпечити єдність суспільства і, відповідно, гарантувати стабільність і послідовність державних політик та державного управління в цілому.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення такої мети продуктивним, на думку автора, є визначення демократії, сформульоване ще Й.Шумпетером, згідно з яким це "інституційний засіб для прийняття політичних рішень, в якому індивіди отримують владу приймати рішення шляхом конкурентної боротьби за голоси виборців" [8, с. 85]. Він наголошує на перевагах саме такої підкреслено формальної моделі демократії, спрямованої на відбір компетентної еліти. Саме ця еліта має реально правити (приймати рішення), забезпечуючи ефективність і послідовність в управлінні державою. Більший наголос на рівності має наслідком ризики некомпетентності і нестабільності, і є, з точки зору Й.Шумпетера, небезпечним і деструктивним.

Безумовно, компетентність рішень сприяє стабільності політики, а конкурентність виборів - вагомий фактор легітимізації рішень обраної влади. Але врешті-решт вибори неминує породжувати дві групи громадян: тих, кого влаштовують рішення обраної більшістю влади, і тих, хто змушений йому підкоритися. Жодна виборча процедура не гарантує задоволення всіх інтересів.

У розділених суспільствах не лише результат виборів, а й прийняття закону чи рішення виконавчої влади неминує буде інтерпретуватись виборцями і політиками в категоріях перемоги/поразки частини суспільства. Це саме відбудеться із судовими рішеннями, судова влада втратить здатність бути арбітром і верховенство права стане недосяжним. У ситуації боротьби без правил наростає безкомпромісність. Різкі зміни державних політик і викликана ними нестабільність стають запрограмованими.

Тому самою лише конкурентністю виборів неможливо пояснити єдність суспільства в демократичних країнах, коли значна частина виборців

(іноді навіть більшість!) погоджується підкорюватися навіть тим рішенням влади, які категорично не підтримує.

Одним із пояснень такої згоди на примус є інтерпретація демократії як *modus procedendi*. На думку прихильників такого погляду, демократична форма правління відрізняється від інших тим, що передбачає неприйняття результатів голосування і наступних дій влади лише в одному випадку - у разі порушення його процедури. "Демократія, - пише А.Пшеворський, - легітимна у тому розумінні, що люди готові визнавати рішення, зміст яких ще не визначений, оскільки ці рішення є результатом застосування загальноприйнятих правил" [9, с. 352].

Проте акцент на процедурі породжує інші питання - чи готовий пересічний громадянин дати власну оцінку дотримання "загальноприйнятих правил", чи розвіє його сумніви рішення суду і чи взагалі він із цими правилами погоджується? Очевидно, "елітарно-процедурне" визначення демократії імпліцитно вимагає певних якостей громадянина і суспільства, і саме від них залежить оцінка стабільності демократичного процесу.

Це спонукає звернутись до іншого погляду на демократію, що бере початок в ідеях Ж.-Ж.Руссо. Він підкреслював [10, с. 112], що формальні процедури в демократії здатні маскувати рабство і наголошував на важливості рівності для існування демократії.

Ідея демократичної рівності тривалий час розглядалась ліберальною теорією демократії як рівність прав. Проте така концепція зазнала критики передусім через недооцінку важливості рівності можливостей.

Історія засвідчила, що ринкова економіка і ліберальна демократія можуть не просто співіснувати, а й взаємно стимулювати одна одну. Розвиток держави в напрямі її соціальності, перерозподіл національного багатства з метою створення соціальних гарантій для всіх громадян, безумовно, забезпечують певну легітимність державних рішень для всього суспільства і стабільність демократії. Європейський досвід другої половини ХХ ст., формування *welfare state* продемонстрували - позиції головних учасників політичних змагань зближуються, крайні позиції поступово маргіналізуються. У такій ситуації і голосування, і оцінка дотримання чи недотримання формальної процедури прийняття рішень не є надто важливою для пересічного громадянина. Адже будь-який результат виборів забезпечить мінімально достатній рівень дотримання його економічних інтересів.

Проте і за наявності певних соціальних гарантій демократія і її стабільність не можуть вважатись гарантованими. Джон Ф. Менлі, наприклад, акцентує на існуванні "соціально прийнятної рівня нерівності, за яким починається незворотна деградація соціальних зв'язків" [11, с. 372] і, відповідно, зростають ризики нестабільності.

Ліві критики ліберальної демократії аргументовано відзначають, що соціальні гарантії в умовах економічної нерівності спрямовані на послаб-

лення політичної активності громадян. Конкурентність виборів перетворюється в змагання PR-технологій, з'являється небезпека маніпулювання демократією в інтересах збереження влади домінуючих груп.

Як зазначає І.Валлерстайн, "демократія і лібералізм - це не поняття-близнюки, скоріше ці поняття один одному протистоять. Лібералізм виник як засіб для протистояння демократії. Своїм виникненням він був зобов'язаний прагненню приборкати небезпечні класи спочатку в провідних країнах, а потім у рамках світосистеми в цілому" [6, с. 18].

До того ж, соціально-політична практика таких країн, як Росія, Китай та багатьох інших в останні роки дає багатий матеріал для заперечення ліберальної тези про походження демократії з ринкової економіки. Так, А.Пшеворський аргументовано зазначає: "Демократія виникає через інші (неекономічні) причини, як "бог із машини". Вона, як правило, виживає, якщо країна модернізована, але це не продукт модернізації" [10, с. 359].

Отже, поняття рівності в її широкому сенсі має бути присутнім у визначенні демократії. Несумісність економічної рівності як із демократією, так і з високими соціально-економічними результатами була переконливо продемонстрована під час комуністичного експерименту. Тому дослідники шукають іншого розуміння рівності в умовах свободи і механізмів її реалізації завдяки включенню в прийняття рішень принципів моралі і справедливості. Як зазначає Д. Ролз [13, с. 592], "демократична рівність і участь, що роблять демократію дієвою, формуючи її процедури та інституції, базуються передусім на суспільних уявленнях про справедливість".

Одна з найглибших моделей, що демонструють можливість моральної (справедливої) демократичної політики, запропонована Ю.Хабермасом [14]. Він, зокрема, здійснив пошук механізму реалізації народного суверенітету, який в умовах гегемонії економічних інтересів має обмежений характер. Подолання цієї обмеженості пропонується через поєднання спільного блага, визначеного в тому числі і в моральних категоріях, з народним суверенітетом. Це поєднання пропонується шукати в процесі колективного обговорення, що проводиться раціонально і чесно вільними і незалежними індивідами.

Проте модель демократії як комунікативної дії за всієї її привабливості має практичні обмеження - громадянам навряд чи колись вдасться відмовитись від особистих інтересів настільки, щоб позиція усіх без винятку могла збігтися з консенсусом, який стане універсальним "я". Раціональне моральне обґрунтування демократії "після метафізики" мало придатне для аналізу політик, оскільки вимушене звертатись до абсолютно протилежних сфер - етики і політики чи етики і економіки.

Межа, що відділяє легітимне і нелегітимне, є політичною, тобто продиктованою боротьбою за владу, поділом на союзників і опонентів, а не раціональною і етично мотивованою. Таким чином, існують серйозні складнощі з включенням моральних факторів рівності до визначення демократії.

Демократію не можна вважати інструментом уніфікації суспільства. Навпаки, історичний досвід стабільності і єдності в умовах демократії засвідчує примноження в ньому різноманіття. Демократія забезпечує стабільність і єдність, відкриваючи можливості для постійних змін, що просувають суспільство не шляхом, визначеним "історичною необхідністю" чи "законами прогресу", а в тому напрямі, який це суспільство саме для себе вибрало.

У нинішній час, як підкреслює Ш.Муфф [7, с. 144], демократичне мислення має спиратись не просто на розуміння різноманіття, а на визнання реальності принципово нерозв'язних конфліктів усередині суспільства. Таким сучасним суспільним реаліям має відповідати нова демократична форма - "плюралістична демократія". Типовим для життя в сучасному суспільстві є зіткнення особистості з "іншим", який заперечує її погляди, має протилежні інтереси, часто іншу ідентичність і навіть ставить під сумнів саме існування цієї особистості. Життєздатний демократичний процес вимагає усвідомленої підтримки відкритого конфлікту, а не його замовчування або декоративного "вирішення". Але при цьому критично важливо проводити межу між "ворогом" і "опонентом". У рамках політичного процесу і в рамках соціуму опонент має розглядатись не як ворог, якого необхідно знищити, а як суперник, чие існування визнається законним, а позиція сприймається з толерантністю, незважаючи на нерозв'язні розходження.

Отже, ні задоволення мінімальних економічних інтересів, ні бездоганна комунікація всередині суспільства під час обговорення рішень не забезпечують демократичної єдності й участі. Різноманітність і навіть конфліктність є іманентною для демократії. Тоді якою є природа певних "обручів, які стягують до "купи" суспільство і є необхідними для його існування у сфері політичного? Що робить можливим існування держави в демократії і демократії в державі?

Демократія і держава не можуть існувати лише на тимчасовій згоді сторін через її нестійкість, постійну схильність до розпаду. Створена на основі такої згоди єдність неминуче буде слабкою і не здатною забезпечити ефективність державних політик. К.Шмітт обґрунтовано вказує на неможливість вважати державу таким об'єднанням людей, як профспілка чи церква [4, с. 39].

Звичайно, держава і її політики часто стають об'єктом компромісу між етнолінгвістичними чи соціально-економічними групами, політичними партіями, профспілками тощо. Але виконуючи виключно інструментальні завдання, перетворюючись на гаранта взаємних розрахунків між групами, що ведуть суперництво, держава слабне, оскільки перестає бути об'єктом лояльності. Держава і, відповідно, її демократія втрачає важливу роль, необхідну для здатності представляти політичну єдність громадян - націю.

Отже, ключ до стабільності держави і демократії - політична ідентичність її громадян, яка забезпечує їх "спільність", тобто єдність. Причому

ця єдність має саме політичну природу - самої лише етнічної, расової чи класової природи ідентичності недостатньо для опису феномену сучасної демократичної держави. Такий погляд означає, що національна ідентичність, як і демократія, є результатом політичного конструювання, яке як матеріал використовує набір індивідуальних ідентичностей громадян. При цьому демократія стає чинником політичної єдності саме тому, що її здійснення нерозривно пов'язане з визначенням (самовизначенням) нації, зі збереженням-модернізацією-встановленням її ідентичності. З урахуванням такого розуміння визначення демократії може бути удосконалене наступним чином: *демократія - це інституційний засіб для прийняття політичних рішень, в якому громадяни, об'єднані ідентичністю, у процедурі конкурентної виборчої боротьби наділяють своїх представників владою приймати рішення.*

Висновки і перспективи подальших розвідок. Використання розуміння демократії як передумови і результату єдності, заданою національною ідентичністю, дає змогу точніше аналізувати перехідні стани держав суспільств, передусім на пострадянському просторі. У сучасному динамічному світі пропозиції ідентифікації з тими чи іншими поглядами, інтересами, субкультурами виникають у громадян "нових демократій" буквально щоденно. Формування демократичного правління в державі означає визнання існуючого розриву між національною ідентичністю і різними ідентифікаціями громадян. Цей розрив залишається простором суперництва і в цьому відмінність демократії від різних форм недемократичного правління.

Демократія відкриває можливість конструювання/збереження національної ідентичності як політичного феномену без звуження її виключно до етнокультурного чи класового поля. Саме визначена таким чином національна ідентичність відкриває можливість політичної боротьби як суперництва за право приймати рішення, і ці рішення не мають наслідком розколи в суспільстві.

Тому плідним є пошук такого розуміння і, відповідно, визначення демократії, в якому присутні національна ідентичність і національна державність як необхідні умови демократичної політики, її стабільності та результативності.

Список використаних джерел

1. Фукидід. Промова Перікла / Фукидід // Антична література : хрестоматія ; упоряд. О. І. Білецький. - К. : Рад. шк., 1968. - С. 283-287.
2. Гегель Г. Філософія політики / Г. Гегель. - К. : Знання України, 2003. - Т. 2. - С. 63-176.
3. Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990 / Przeworski, Adam, Alvares, Michael E., Cheibub, Jose Antonio, and Limongi, Fernando. - Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2000. - 458 p.
4. Шмитт К. Понятие политического / К. Шмитт // Вопр. социологии. - 1992. - № 1. - С. 37-45.

5. *Муфф Ш.* Карл Шмитт и парадокс либеральной демократии / Ш. Муфф. - Логос. - № 6. - 2004. - С. 140-153.
6. *Валлерстайн И.* После либерализма / И. Валлерстайн ; пер. с англ. под ред. Б. Ю. Кагарлицкого. - М. : Едиториал, 2003. - 256 с.
7. *Mazover M.* Dark Continent: Europe's twentieth century / M. Mazover. - NY, Vintage Books, 2000. - 487 p.
8. *Schumpeter J.* Capitalism, Socialism, and Democracy / J. Schumpeter. - New York : Allen & Unwin, 1976. - 588 p.
9. "Culture and Democracy" in: World Culture Report: Culture, Creativity, and Markets / Przeworski, Adam, Cheibub, Jose Antonio, and Limongi, Fernando. - Paris : UNESCO Publishing, 1998. - P. 349-361.
10. *Руссо Ж.-Ж.* Об общественном договоре. Трактаты : пер. с фр. / Ж. Ж. Руссо. - М. : "КАНОН-пресс", 1998. - 416 с.
11. *Manley John F.* "Neo-Pluralism: A Class Analysis of Pluralism I and Pluralism II" in: American Political Science Review, 1983. - Vol. 77. - P. 368-383.
12. *Przeworski A.* "Minimalist Conception of Democracy: A Defense" in: Democracy's Value, edited by Ian Shapiro and Casiano Hacker-Cordon / A. Przeworski. - Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1999. - P. 47-76.
13. *Ролз Дж.* Теорія справедливості / Дж. Ролз. - К. : Основи, 2001. - 822 с.
14. *Хабермас Ю.* Залучення іншого: студії з політичної теорії / Ю. Хабермас. - Львів : Астролябія, 2006. - 416 с.

Сергій Шубін,

кандидат політичних наук,

докторант Інституту проблем державного управління

та місцевого самоврядування НАДУ

Проблеми політичного маркетингового дослідження в державному управлінні

Стаття присвячена розкриттю сутності проблем політичного маркетингового дослідження в державному управлінні. Висвітлюються етапи та завдання, які повинні бути вирішені при проведенні політичних маркетингових досліджень як комплексу дій із розв'язання державно-управлінської проблеми.

Ключові слова: державно-управлінська проблема, політична маркетингова інформаційна система, операційне середовище, проблема політичного маркетингового дослідження, аналіз, фактори операційного середовища.

Article is devoted to uncovering the essence of the political problems of marketing research in public administration. Highlights stages and tasks that must be addressed during the political marketing research as a set of actions to address State of administrative problems.

Key words: State management problems, political marketing information system, operating environment, the problem of political marketing research, analysis, factors operating environment.